

УДК 341.1/8:342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.39>

ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА НА ЗАБУТТЯ В ІНТЕРНЕТІ

Лабик А.Р.,
*асистент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0009-0005-1376-6771
e-mail: a.labyk@chnu.edu.ua*

Строїч М.І.,
*асистент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0003-0328-2851
e-mail: m.stroich@chnu.edu.ua*

Іліка М.І.,
*доктор філософії,
асистент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0001-7196-6230
e-mail: m.ilika@chnu.edu.ua*

Лабик А.Р., Строїч М.І., Іліка М.І. Виклики міжнародно-правової регламентації права на забуття в Інтернеті.

Стаття присвячена дослідженню особливостей міжнародно-правової регламентації права на забуття в Інтернеті як самостійної правової категорії. Розглянуто витоки концепції «right to be forgotten» або «right to erasure» у європейському праві. Проаналізовано сучасний стан міжнародно-правового регулювання права бути забутим у всесвітній мережі. Здійснено розподіл міжнародних актів у даній сфері на дві групи: 1) документи, спеціально присвячені захисту персональних даних особи; 2) договори, які визнають право на конфіденційність як складову одного з основних прав людини.

Окрему увагу приділено дослідженню викликів та проблемних питань, які перешкоджають уніфікації норм щодо права на забуття на глобальному рівні. Проаналізовано підходи до визнання і тлумачення даного права державами світу. Наголошено на суттєвих відмінностях, зумовлених особливостями їх правових систем, практикою правозастосування, специфікою культури та національних традицій. Розглянуто різницю між європейським підходом, який визнає перевагу права на невтручання в особисте життя над свободою вираження поглядів, та американським, який тлумачить свободу слова надзвичайно широко.

Досліджено юрисдикційні ризики у сфері права на забуття. Наразі невирішеним є питання щодо територіальної дії наказів про видалення даних. Суд Європейського Союзу залишає це на розсуд держав-учасниць, не зобов'язуючи компанії знищувати відомості у пошукових системах за межами країни, в якій було ухвалено відповідне рішення. Окрім цього, існує загроза невизнання судових рішень третіми державами, і, як наслідок, їх невиконання.

Проаналізовано необхідність забезпечення балансу між захистом права на приватність та права на свободу слова у світлі практики Європейського суду з прав людини та Суду Справедливості Європейського Союзу. Розглянуто виклики, пов'язані з автоматизацією процесу деіндексації да-

них. Висвітлено загрозу зловживань правом на забуття з боку публічних осіб з метою приховування інформації, що становить інтерес для громадськості, а також ризики, пов'язані з автоматичним видаленням окремих відомостей.

Ключові слова: право на забуття в Інтернеті, право бути забутим, right to be forgotten, right to erasure, свобода вираження поглядів, міжнародний договір, міжнародно-правове регулювання права на забуття.

Labyk A.R., Stroich M.I., Hika M.I. Challenges of international legal regulation of the right to be forgotten on the Internet.

The article is devoted to the study of the peculiarities of international legal regulation of the right to be forgotten on the Internet as an independent legal category. The author examines the origins of the concept of «right to be forgotten» or «right to erasure» in European law. The current state of international legal regulation of the right to be forgotten on the World Wide Web is analyzed. The author divides international acts in this area into two groups: 1) documents specifically devoted to the protection of personal data; 2) treaties recognizing the right to privacy as a component of a fundamental human right.

Special attention is paid to the study of challenges and problematic issues that impede the unification of norms on the right to be forgotten at the global level. The author analyzes the approaches to the recognition and interpretation of this right by the states of the world. The author emphasizes the significant differences caused by the peculiarities of their legal systems, law enforcement practices, specifics of culture and national traditions. The author analyzes the difference between the European approach which recognizes the superiority of the right to privacy over freedom of expression and the American approach which interprets freedom of speech extremely broadly.

Jurisdictional risks in the area of the right to be forgotten are investigated. The issue of the territorial effect of data deletion orders is currently unresolved. The Court of Justice of the European Union leaves this to the discretion of the Member States, without obliging companies to delete information in search engines outside the country in which the relevant decision was made. In addition, there is a threat of non-recognition of court decisions by third countries and, as a result, their non-enforcement.

The author analyses the need to strike a balance between the protection of the right to privacy and the right to freedom of speech in the light of the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union. The article also examines the challenges associated with the automation of the data de-indexing process. The author highlights the threat of abuse of the right to be forgotten by public figures in order to conceal information of public interest, as well as the risks associated with the automatic deletion of certain information.

Key words: right to be forgotten on the Internet, right to be forgotten, right to erasure, freedom of expression, international treaty, international legal regulation of the right to be forgotten.

Постановка проблеми. Початок двадцять першого століття ознаменувався стрімким розвитком інформаційних технологій, які стали невід'ємною частиною нашого життя. Розумна побутова техніка, охоронні системи, «держава у смартфоні», цифрові державні реєстри, послуги, покупки в мережі, – усе це та багато іншого створене з метою полегшити виконання різноманітних видів робіт та ведення побуту. Проте мало хто з користувачів глобальної мережі здогадується про всі ризики та загрози, які ховаються за таким бажаним комфортом. Часто їм доводиться поступитися конфіденційністю даних про себе в обмін на доступ до пошукових систем, онлайн-архівів, цифрових гаманців чи соціальних мереж.

На сьогодні можна виділити три типи небезпек, які посягають на право на приватність в Інтернеті. Перша з них - це загроза з боку онлайн шахраїв, метою яких переважно є доступ та управління коштами необачних користувачів. Для цього зловмисники найчастіше використовують фішинг або шкідливі комп'ютерні програми чи додатки для телефона. Другий тип – ризики з боку так званих «брокерів даних» або «дата-брокерів». Це фірми, діяльність яких спрямована на збирання різноманітної інформації про особу, формування своєрідного онлайн-портрета та подальший продаж зібраних даних. Цікаво, що їхні дії зазвичай є цілком законними, адже вони просто групують дані про користувача, які він із власної волі передає інтернет-ресурсам. Це може бути як досить безневинна інформація про звички, спосіб життя, роботу або хобі, так і точне місце перебування особи, її політичні чи релігійні погляди, відомості з цифрових реєстрів щодо стану здоров'я, випадків притягнення до юридичної відповідальності, майнового, фінансового становища тощо. При цьо-

му дата-брокери готові продавати зібрану інформацію кожному, хто може за неї заплатити. На жаль, у цьому переліку рекламодавці – найменша із небезпек. І, нарешті, третій тип ризиків, який найважче розпізнати, - це загроза з боку різних компаній та онлайн-сервісів, що накопичують дані про особу у процесі їх використання. Часто користувач добровільно погоджується на збір інформації щодо нього в обмін на певні послуги чи вигоди, які пропонує той чи інший ресурс. Чимало з них обіцяють цілковиту безпеку, що, тим не менше, може обернутися зовсім неочікуваним чином: дописи в соціальних мережах або на онлайн форумах, відомості про пристрій, з якого здійснено вхід, можна використати на шкоду такій особі [1; 2].

У кожному зі згаданих вище ризиків ключову роль відіграє саме інформація – вона є одночасно товаром та валютою у глобальній мережі. У зв'язку з цим, захист персональних даних в Інтернеті перетворився на справжній виклик для світової спільноти, оскільки постало питання збереження необхідного балансу інтересів між свободою доступу до інформації та правом обмежити або заборонити її поширення. Як наслідок, завдяки практиці окремих держав та міжнародних інституцій чимало прав людини, відомих раніше, наповнилися новим змістом. Окрім цього, з'явилася абсолютно нова категорія «цифрових прав людини», яка охопила увесь комплекс прав, пов'язаних із доступом до всесвітньої мережі за допомогою спеціальних пристроїв [3, с. 101]. Серед інших, до цього переліку ввійшло так зване «право на забуття» або «право бути забутим» (англ. «right to be forgotten»).

Метою статті є з'ясування викликів, пов'язаних із міжнародно-правовою регламентацією права на забуття у всесвітній мережі.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню права на забуття були присвячені роботи М.І. Тарнавського, Г.О. Андрощука, Ю.С. Разметаєвої, І.С. Федоришиної, О.В. Легкої, С.П. Телешева, О.В. Совгирі та інших. Вітчизняні дослідники аналізували національний та міжнародний аспекти захисту персональних даних, виклики і перспективи розвитку цифрових прав особи.

Виклад основного матеріалу. Право на забуття в Інтернеті почало розвиватися як один із фундаментальних аспектів конфіденційності з моменту прийняття рішення Судом ЄС у справі «Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González» від 13 травня 2014 року [4]. Так, М. Костеха Гонсалес звернувся до іспанських судів зі скаргою на місцеве видання та пошукову систему Google, вимагаючи видалення оголошень про аукціон нерухомості, проведений 1998 року для забезпечення погашення боргів заявника. Він вважав, що зі зміною обставин ці повідомлення втратили актуальність, оскільки провадження за його участю було давно закрито. Розглянувши скаргу, національні суди відмовили в її задоволенні, після чого М. Костеха Гонсалес звернувся до Суду ЄС. Суд Правосуддя відхилив вимоги щодо видалення відповідної інформації з архівів місцевої газети, проте продемонстрував діаметрально протилежну позицію щодо компанії Google Spain SL. Суд відкинув будь-які сумніви щодо можливості кожного вимагати знищення відомостей щодо себе з пошукових систем, незалежно від того, чи завдають вони реальної або потенційної шкоди суб'єктові даних. Саме в даному рішенні вперше було окреслено нерозривний зв'язок між принципами конфіденційності, законних інтересів та балансу інтересів в контексті права бути забутим [5, с. 3].

Аналіз сучасного міжнародно-правового регулювання права на забуття варто розпочати із виокремлення двох груп документів. До першої включаємо ті нормативні акти, які не містять прямої вказівки на дане право, проте не заперечують його існування як складової одного з фундаментальних прав. Яскравим прикладом є статті 12, 19 Загальної декларації прав людини, статті 17, 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статті 8, 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Реагуючи на виклики сучасності, кожен із названих документів розкриває право на забуття через призму невтручання в особисте життя, захист приватності, а також свободу вираження поглядів, не змінюючи при цьому наявних норм. Друга група міжнародних актів присвячена безпосередньо інформаційній безпеці і захисту персональних даних особи. Важливо наголосити, що наразі існує досить небагато нормативних документів, які б регулювали дану сферу на глобальному чи регіональному рівнях. Найбільш прогресивною можемо визнати Європу та, зокрема, Європейський Союз, який фактично заклав основи для визнання права на забуття в Інтернеті. Тож, до другої групи міжнародних актів відносимо Конвенцію Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 року (Конвенція 108), Директиву 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2002 року щодо обробки персональних даних і захисту приватності в секторі електронних комунікацій

(зі змінами), Директиву (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення або кримінального переслідування правопорушень або виконання кримінальних покарань, а також щодо вільного переміщення таких даних і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ЖНА (зі змінами). Чи не найважливішим у даному переліку є Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (GDPR). Незважаючи на те, що Регламент 2016/679 належить до вторинного права Європейського Союзу, та, відповідно, поширюється лише на його територію, складно заперечити важливість цього документа для сприйняття права на забуття усією міжнародною спільнотою. Що стосується держав-членів ЄС, то для них GDPR має не тільки пряму дію, а й пріоритет щодо національного законодавства у випадку виникнення колізій між внутрішньодержавним та наднаціональним правом [6, с. 38]. Із наведеного переліку очевидно, що право особи на видалення персональної інформації зі всесвітньої мережі завдячує своїм виникненням і подальшим розвитком саме європейській правотворчості. Тож спробуємо з'ясувати, які виклики стоять перед світовою спільнотою у питанні нормативного закріплення та гарантій права на забуття у міжнародному праві.

Насамперед варто відзначити різні підходи держав світу до визнання і змісту даного права, зумовлені культурними відмінностями і традиціями, особливостями правозастосовної практики. Безперечно, цей аспект суттєво впливає на прийняття міжнародним співтовариством будь-яких рішень. До прикладу, у разі конфлікту права на невтручання в особисте життя та права на доступ до інформації країни Європи визнають пріоритет захисту приватності, тоді як Сполучені Штати Америки однозначно на перше місце ставлять свободу слова і поширення інформації. У цілому, позиції європейських держав щодо права на забуття є схожими (більшість із них завдячує саме Регламентові 2016/679), проте існують і деякі відмінності. Так, зважаючи на те, що зародження концепції права на забуття відбулося у Франції, наразі ця країна є прихильником досить широкого його тлумачення, зокрема й щодо географічного поширення [7, с. 42]. Німеччина, навпаки, відзначається більш поміркованою позицією: визнаючи право на видалення особистої інформації, разом з тим обмежує його власними кордонами та свободою ЗМІ. Це підтверджує досить резонансна справа, яка була розглянута Верховним судом ФРН за заявою німецьких громадян Ф Верле та М. Лаубера, які 1993 року були притягнуті до кримінальної відповідальності за вбивство актора В. Седлмайра. 2009 року вони намагалися домогтися знищення відомостей про себе із Вікіпедії, проте дані були видалені тільки із німецькомовної її версії, тоді як англійські статті надалі містили імена засуджених та подробиці злочину. Посилаючись на свободу преси та нормативне закріплення привілеїв засобів масової інформації, Суд зазначив, що плин часу не робить інформацію недостовірною і не є підставою для її знищення, навіть якщо вона негативно впливає на конкретну особу [8, с. 28]. Подібна позиція притаманна також правовій системі Аргентини: Верховний суд постановив, що видалення відомостей з мережі може становити попереднє обмеження свободи слова, тому кожна така вимога потребує ретельної перевірки. При цьому, достовірні новини чи повідомлення, які є предметом суспільного обговорення, можуть не втрачати актуальності протягом тривалого часу, тож їх деіндексація з огляду на давність не завжди є правомірною.

Як було зазначено вище, право США гарантує широку свободу вираження поглядів згідно з Першою поправкою до Конституції. При цьому, незважаючи на відсутність єдиного федерального закону з питань захисту персональних даних, жоден зі штатів не визнає права на забуття, вважаючи його неприпустимою формою обмеження свободи слова і преси. Схожа, проте менш категорична позиція прослідковується у законодавстві Канади, яка, хоч і допускає видалення персональних даних за зверненням суб'єкта інформації, проте не передбачає стирання відомостей з пошукових систем [9, с. 6–8]. Таким чином, розбіжності у законодавчій та судовій практиці різних держав наразі становлять суттєву перешкоду для прийняття універсальних актів, які б урегулювали питання права бути забутими.

Потенційна загроза конфлікту юрисдикцій, тісно пов'язана із зазначеним вище, також може гальмувати процес уніфікації норм у сфері захисту персональних даних в Інтернеті. Подібні питання уже виникали в практиці Суду Європейського Союзу, а також національних судів європейських держав. Зокрема, уже згадані справи М. Костехи Гонсалеса, Ф. Верле, М. Лаубера, Google проти Франції частково зачіпали також проблему територіального поширення судового рішення

про видалення інформації з пошукових систем. У них суди дійшли висновку про обмеженість права на забуття кордонами конкретної держави, в якій подано запит на знищення даних. У зв'язку з цим виникає логічне запитання: якщо світова спільнота ухвалить міжнародний акт універсального характеру, чи поширюватимуть свою дію судові рішення в аналогічних справах на територію всіх держав-учасниць? Чи потребуватимуть окремого визнання органами інших держав? Чи, можливо, буде засновано міжнародну інституцію, наділену компетенцією видавати накази про видалення даних особи із транснаціональних пошукових систем? Наразі ці питання залишаються без відповіді. І, зважаючи на суттєві відмінності у правових системах країн світу, вони будуть розв'язані нескоро.

Ще одним важливим викликом на шляху до міжнародно-правової регламентації права на забуття в Інтернеті є його тісний зв'язок зі свободою вираження поглядів. Саме питання рівноваги цих прав найчастіше становить предмет судового розгляду. Зокрема, у практиці Європейського суду з прав людини протягом минулих п'ятнадцяти років було чимало рішень, які стосувалися балансу прав, передбачених статтями 8 та 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Ключовим для розгляду даної категорії справ стало рішення «Axel Springer AG проти Німеччини» (Заява № 39954/08), у якому Суд визначив чіткі критерії допустимого втручання у свободу вираження поглядів з метою захисту приватного життя особи та її репутації [10]. Разом з тим, швидкий розвиток інформаційних технологій та поширення новинних вебресурсів зумовили перегляд «Спрінгер-тесту», що надало державам-учасникам ширшу свободу розсуду у питаннях забезпечення права на забуття. Так, у рішенні по справі «Biancardi v. Italy» (Заява № 77419/16) від 25 лютого 2022 року Суд підтримав позиції національних судів Італії, які притягнули заявника (редактора інтернет-газети) до відповідальності за відмову деіндексувати статтю про кримінальне правопорушення із зазначенням імен осіб, які його вчинили. ЄСПЛ дотримувався трьох критеріїв при дослідженні обґрунтованості втручання у право, передбачене статтею 10 Конвенції: а) тривалості строку розміщення інформації в мережі; б) делікатності даних; в) тяжкості накладеної на заявника санкції. При цьому, Суд наголосив на різниці між зберіганням даних в архівах друкованих видань та розміщенням їх на вебпорталах, оскільки, на відміну від звичних газет або журналів, інтернет-видання дозволяють швидко знаходити публікації в пошуковій системі за ключовими словами, іменами чи назвою. Враховуючи, що в даній справі йшлося не про оприлюднення певних відомостей, а саме про зберігання уже опублікованих, ці відмінності мають важливе значення для суб'єкта інформації: актуальність права заявника на розповсюдження інформації зі спливом певного часу суттєво знизилася порівняно із правом на повагу до приватного життя [11]. Очевидно, що визначення меж права бути забутим та втручання у право на свободу вираження поглядів залежить від фактичних обставин справи. З огляду на це, неможливо встановити жорсткі критерії, застосовні до всіх подібних ситуацій, адже це б призвело до звичайного копіювання судових рішень безвідносно до наявних фактів. Тож це є ще однією з перешкод, які ускладнюють процес закріплення права на забуття на міжнародному рівні.

Продовжуючи попередню думку, зазначимо, що фіксація у міжнародному договорі можливості особи вимагати видалення інформації щодо себе практично будь-якого характеру може нести ризик зловживань з боку представників держави чи інших публічних осіб. Навряд чи реально гарантувати, що відомості про скандали, корупційні схеми, правопорушення за їх участю не будуть видалені, мотивуючи це захистом від втручання в особисте життя та збереження репутації. Звісно, злагоджена робота усіх гілок влади, зокрема й судової, на яку покладено тягар прийняття рішення про необхідність знищення відповідної інформації, допоможе уникнути подібних ситуацій. Тим не менше, ризик обмеження свободи слова, хоч і невеликий, але існує, і про нього не потрібно забувати.

Наостанок варто зазначити, що реалізація права на забуття у глобальних масштабах потребуватиме значних фінансових та технологічних витрат, адже видалити власноруч величезний масив інформації практично неможливо. Разом з тим, автоматизація даних процесів може призвести до помилкового видалення окремих відомостей, спотворення повідомлень чи даних про події, перекручування фактів або ж їх повна втрата. При цьому, не варто забувати також про те, що деякі системи не передбачають можливості внесення змін або знищення окремих даних, як наприклад, блокчейн-технології.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що наразі світова спільнота не готова до ухвалення міжнародних актів, які б гарантували кожній особі право на забуття в Інтернеті.

Зважаючи на особливий характер інформації, що може бути легко знищена або спотворена, існують певні ризики, які перешкоджають закріпленню самостійного права бути забутим не лише на міжнародному рівні, а й у національних законодавствах держав. Серед них можна виділити суттєві відмінності між правовими системами країн світу, що приводять до різного тлумачення даного права, його меж, а також самого факту визнання його як окремої правової категорії. Окрім цього, зобов'язання засобів масової інформації знищувати чи анонімізувати повідомлення про події може становити необґрунтоване втручання у свободу вираження поглядів. Тож забезпечення необхідної рівноваги між свободою слова та інтересами захисту приватності є своєрідним викликом для творців майбутніх норм щодо права на забуття. Не варто також забувати про вирішення питання щодо правової регламентації географічних меж дії наказу про знищення інформації, автоматизацію процесу видалення окремих даних, ризики зловживань, системних помилок, випадкового видалення чи спотворення відомостей тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Як захистити конфіденційність у мережі. Сервіси ukr.net: Новини. URL: <https://www.ukr.net/news/details/technologies/102643642.html> (дата звернення: 10.12.2024).
2. Баловсяк Н. Хто такі дата-брокери і як вони розкривають нашу персональну інформацію. Українське науково-популярне медіа «Куншт»: статті. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://kunsht.com.ua/articles/khto-taki-data-brokeri-i-iaak-vony-rozkryvaiut-nashu-personalnu-informatsiiu> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Захарченко Ю., Кривицький Ю. Цифрові права людини. XII Наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова: матеріали науково-практичної конференції (17 листопада 2022 р.). Київ, 2022. С. 100–105.
4. Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González. Judgment of the Court (Grand Chamber), 13 May 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0131> (дата звернення: 10.12.2024).
5. Zhang D., Finckenberg-Broman P., Hoang T. et al. Right to be forgotten in the Era of large language models: implications, challenges, and solutions. AI Ethics. 2024. URL: <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00573-9> (дата звернення: 10.12.2024).
6. Легка О.В. Застосування практики ЄСПЛ при забезпеченні права на захист інформації. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 37–41.
7. Легка О.В. Імплементация міжнародних стандартів щодо захисту права на доступ до інформації в Україні. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 38–43.
8. Совгіря О., Ремінська Ю. Право на забуття: міркування з точки зору конституційно-правової «матерії». *Український часопис конституційного права*. 2021. № 20 (3). С. 23–35.
9. Телешев С.П. Особливості реалізації права фізичної особи на знищення інформації стосовно себе (право на забуття). *Правова держава*. 2023. № 51. С. 93–106.
10. Case of Axel Springer AG v. Germany: Judgment of The European Court of Human Rights dated 07.02.2012. Application no. 39954/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%2239954/08%22%2C%22itemid%22%3A%22001-109034%22%7D> (дата звернення: 10.12.2024).
11. Case of Biancardi v. Italy: Judgment of The European Court of Human Rights dated 25.02.2022. Application no. 77419/16. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%2277419/16%22%2C%22itemid%22%3A%22001-213827%22%7D> (дата звернення: 10.12.2024).